Waarde toehoorders. Er zijn drie afdoende redenen, waarom het vandaag meer dan ooit op staatkundig terrein onze roeping is, pal te staan voor de democratie.

De *eerste* is, dat wij terugzien op een periode van de strijd om de emancipatie van verschillende volksgroepen. Grote volksgroepen, erger vergeten dan welke huidige vergeten groep ook, waren uitgeschakeld van het openbare leven, hoezeer daarin de vraagstukken aan de orde waren, die hun geestelijk en materieel ten nauwste raakten. Zij telden niet mede als volwaardige medeburgers, waar beinvloeding van het regeringsbeleid hen werd onthouden. Onder velerlei leuzen [missing]tallen jaren geleden gevoerd tot net algemeen kiesrecht, als de technische vorm waarin iedere volwassene zijn inzichten omtrent de publieke zaak, periodiek kan kenbaar maken. Het was een mijlpaal op de weg om de maatschappij om te zetten in de richting van een menswaardige samenleving, een samenleving, waarin de enkeling geteld zou worden. Een samenleving, die anders zou zijn dan het heersende het geest en lichaam verterende kapitalisme. En de sleutel tot deze mogelijkheid werd gezien in de persoonlijke politieke keuze. Het is uitgesloten, dat de pionier der emancipatie beoogd zouden kunnen hebben deze vorm van medezeggenschap der zozeer daarbij betrokken massa tot een uiterlijke vorm te maken, waarbij niet de mens als medemens tot gelding kwam door zijn persoonlijke beslissing omtrent de publieke zaak, maar waarbij in feite, andere machten van welke respectabele orde ook, die nieuw gewonnen vrijheid en toekomstmogelijkheid tot zich zouden trekken. Integendeel, men kan niet anders aannemen, dan dat de strijd voor de emancipatie in Nederland, van welke richting ook, onder welke leuze ook gevoerd ten doel had om de Nederlandse bevolking *als geheel* de mogelijkheid te geven tot beïnvloeding van het eigen lot, voorzover dat door het politieke leven mede wordt bepaald.

Het is alreeds uit dien hoofde, dat een politieke structuur, die blijvend tekort zou doen aan dit door strijd en offer verkregen recht, als bedenkelijk, ja verwerpelijk moet worden gekwalificeerd. Uit respect voor onze grote politieke voorgangers van verschillende richting, dient de politieke keuze als individuele persoonlijke vrijheid te worden beschouwd en verwerkelijkt, als symbool van de strijd en middel tot een menswaardige samenleving.

De *tweede* reden, waarom wij hebben te staan voor de persoonlijke keuze in de publieke zaak, spreekt ons allen aan als we denken aan het van ontelbaren vergoten bloed in de tweede wereldoorlog.

Denk aan de beginselen, die aan de vrije volkeren in de laatste wereldoorlog werden

voorgehouden, als essentieel voor de strijd, waarin zij waren gewikkeld Vier vrijheden, zoals die door Roosevelt en Churchill als grondmotieven in de achter ons liggende wereldomspannende strijd zijn geformuleerd. Mij beperkende tot de eerste twee dier vrijheden is daar ten eerste de godsdienstvrijheid, waaromtrent in ons land gelukkig een grote mate van eenstemmigheid bestaat. Direct daarop volgt het beginsel van de vrijheid van politieke meningsuiting. Bij ons allen komt de vraag op of het reëel kan worden geacht, dat met dit beginsel niet anders: zou zijn bedoeld dan het stellen van de formele mogelijkheid om een stembiljet in te vullen zonder daarbij ook werkelijk en persoonlijk politiek te kiezen. Neen, wij weten, dat naast beginselen van godsdienstvrijheid, van het bevrijd zijn van gebrek en vrees, dat daartussen niet een loze phrase staat, maar wel terdege het beginsel van persoonlijke verantwoordelijkheid van iedere staatsburger voor de publieke zaak. Wij weten het uit de practijk der Angelsaksische landen zelve, wij weten het uit de verachting, welke wij allen kennen voor de vertoning, welke achter het IJzeren Gordijn onder het mom van verkiezingen wordt opgevoerd. Derhalve niet slechts uit loyaliteit tegenover hetgeen onze voorganger-strijders verwierven, maar ook uit eerbied voor hen, die hun bloed offerden voor de vrije wereld, zal onze politieke keuze persoonlijke verantwoordelijkheid zijn.

Ik zou *ten derde* onder uw aandacht willen brengen, dat wij naast deze historische waarden onze verantwoordelijkheid als mens hebben te dragen in deze tijd de tijd waarin wij zelf leven, de tijd, welks verloop wij mede kunnen beïnvloeden door de wijze, waarop wij ons van onze verantwoordelijkheid jegens onze naaste kwijten. Welnu, in dat tijdsbestek zijn onmiskenbaar tweeërlei opvattingen omtrent [missing]itaire type is zo oud als de [missing]tator heet, dan wel de met absolute staatsmacht beklede koning of keizer of welke titularis ook. Maar daartegenover zijn ook altijd de krachten actief geweest, die gericht waren op mede-verantwoordelijkheid van en onderlinge verantwoordelijkheid voor de mensen, die tot een bepaalde samenleving behoorden. De gedachte dezer democratie heeft zich in de westerse landen ontwikkeld tot een erkende regeringsvorm, die echter steeds opnieuw bedreigd wordt en steeds opnieuw problemen stelt. Kennende de bedreiging door totalitaire machten in onze tijd is het onze plicht niet slechts om die westerse samenleving zo efficient mogelijk te doen functionneren, niet slechts om in die gemeenschap en haar organen tot uitdrukking te doen komen, de betekenis die door die samenleving aan de menselijke persoonlijkheid wordt gehecht, maar vooral ook om in die samenleving ernst te

maken met de ontplooiing van de medemens tot een zelfstandig mede-bepalende factor in dit geheel. Ik kan mij ten onzent nauwelijks gronden voorstellen, zo ernstig, dat ze ons zouden kunnen doen besluiten de door mij getekende ontwikkelingsgang onzer samenleving te doen vertragen of te doen onderbreken.

En wanneer nu de KVP-fractievoorzitter mr. Kropman bij de recente algemene beschouwingen in de Eerste Kamer verschil stelt tussen de katholieke en de niet- katholieke opvatting der democratie, dan geeft deze poging van mr. Kropman om begrip te wekken, mij weinig geruststelling. Wij hebben onder Hitler al gekend de 'Deutsche Demokratie'. Wij kennen maar al te erg de volksdemocratie. Krijgen wij nu nog een katholieke en een niet-katholieke democratie? Terstond wil ik alle denkbare misverstand wegnemen als zoude ik de opvattingen van mr. Kropman hoe dan ook willen gelijkstellen of zelfs maar vergelijken met Hitler of wat dies meer zij. Ik bedoel alleen maar tot uitdrukking te brengen hoezeer in alle opzichten scheidingen worden opgetrokken en onoverbrugbare kloven worden gegraven, tussen het ene volksdeel en het andere, zelfs omtrent een toch stellig algemeen bedoelde methode van medezeggenschap aller staatsburgers tot politieke beleidsbepaling. En als dan mr. Kropman zegt: 'Een democratisch regiem is onhoudbaar zonder de grondslag van persoonlijke verantwoordelijkheid', dan ga ik gaarne accoord, maar wat blijft er van over als verderop die persoonlijke verantwoordelijkheid volstrekt overgedragen blijkt aan geestelijke, politiek niet-verantwoordelijke leiders. 'Democratie is de erkenning van de waardigheid van de persoon, van de enkele mens,' zegt mr. Kropman. Zeker, maar wat komt er van het politieke leven terecht wanneer men daarvan, desnoods vrijwillig, maar niettemin toch welhaast volledig afstand doet. Is dat niet de grondoorzaak van de tanende politieke belangstelling onder het katholieke volksdeel, *was* het niet de verklaring van de belangstelling voor Zwart Front en fascistische organisaties vóór de oorlog. 'De Kerk — aldus mr. Kropman — heeft het kapitalisme steeds bestreden.' Laten we het aannemen, maar als de KVP het nu niet of onvoldoende doet, wat kan de katholiek dan doen? Moet hij de strijd van de Kerk verzaken door KVP te stemmen? Men vergeet te vaak — zie prof. Gerritson met zijn recht op domheid en dergelijke de democratie ondermijnende suggesties in 'De Telegraaf', geciteerd in de Eerste Kamer door mr. Kolff — dat het verkrijgen van rechten ook plichten insluit.

Met alle oprecht respect voor de poging van mr. Kropman tot verklaren, geloof ik toch, dat daar eigenlijk blijkt, hoe mr. Kropman het probleem mandement— democratie niet te

boven komt en vooral dat hij geen alternatief heeft voor de ontwikkeling der samenleving naar vormen van menselijke waardigheid. Daden hebben gevolgen en methoden hebben consequenties, bedoeld of onbedoeld. En wie vandaag de vrije politieke keuze belemmert en geen, voor allen vandaag be[missing] waarden. Want men beseffe wel — en ik spreek namens ontelbaren — dat wanneer het geloof wordt aangetast, dat door eigen politieke medezeggenschap een reële kans is gegeven, de ontwikkeling van de samenleving te beïnvloeden, dat dan het vertrouwen in de democratische staatkundige methode wordt aangetast en daarmede het Westen in zijn strijd om geestelijk, cultureel en materieel bestaan.

Waarde toehoorders. Ik kom thans tot het tweede punt van mijn betoog, t.w. consequenties, waartoe onjuiste toepassing van de democratie kan voeren.

Allereerst de vraag, hoe zou het politieke leven in ons land er uitzien, indien de van confessionele zijde voorgestane gedachte van politieke organisatie zou zegevieren, ook met volledige vrije politieke keuze? Ik bedoel dus niet, dat de confessionele partijen een meer of minder geriefelijke meerderheid in de Kamer zouden hebben, neen, ik bedoel de situatie als zij zegevierde over de gehele linie, zoals de liberale gedachte in de vorige eeuw over de gehele linie heeft gezegen, vierd. Partijen-opbouw niet allereerst gericht *naar* iets, maar gebaseerd *op* iets. Om die gedachte te kunnen doorvoeren moeten er in Nederland niet slechts katholieke en protestantse levensbeschouwelijke partijen zijn, maar moeten ook de buitenkerkelijken zich levensbeschouwelijk politiek organiseren. Dat past in het systeem! Het is daarom, dat Romme hoera roept als hij denkt door middel van een Willem Drees-huis de Partij van de Arbeid levensbeschouwelijk te kunnen classificeren, het is daarom dat de Partij van de Arbeid, wat wij ook zeggen of doen, in confessionele ogen een humanistische partij *moet* zijn; die leugen behoeven zij immers uit zelfbehoud. Daarom ook zien de confessionele politieke groeperingen in zekere zin met leedwezen de ontwikkeling eerst in de SDAP en dan van SDAP naar Partij van de Arbeid. Van confessionele zijde wenst men de politieke onderscheidingen te maken volgens levensbeschouwelijke inzichten, hetgeen in Nederland zou moeten betekenen een katholiek-politieke groepering, een protestants-politieke groepering en één of meer op levensbeschouwelijke grondslag gebaseerde buiten kerkelijke politieke groeperingen.

In een dergelijk schema is één ding buiten twijfel, namelijk dat de werkelijke politieke vraagstukken er bijzonder bekaaid af zouden komen. Men zou zich bij de verkiezingen

moeten uitspreken over theologische, kwasi-theologische en philosophische vragen, maar niet over het concrete politiek beleid van de dag. Het is wel waarschijnlijk, dat vooral zij daarmee tevreden zijn, die menen, dat de maatschappelijke verhoudingen in werkelijkheid vooral zo weinig mogelijk gewijzigd moeten worden; zij, die het dientengevolge voortreffelijk vinden, dat de aandacht wordt afgeleid — de ervaring heeft het bevestigd — van de maatschappelijke noden, naar de wereld dier beschouwingen, welke sinds eeuwen in ons volk tot levensbeschouwelijke discussies aanleiding hebben gegeven.

Ik zal de laatste zijn om de zin, de noodzaak, ja de wenselijkheid van dergelijke geestelijke gedachtenwisselingen te betwisten, maar ik betwist zeer stellig, dat wij langs deze weg naar de mate van onze mogelijkheden, onze menselijke verplichtingen terzake van het maatschappelijk leven nakomen. Ik betwist voorts, dat bij een dergelijke politieke structuur onze samenleving in dezelfde mate als thans instituten zou kennen, die de weerslag zijn van onze verantwoordelijkheid voor de noden van minder bedeelde medemensen. Het moge al zijn, dat in een bepaald tijdsbestek geestelijke waarden niet anders dan via confessionele politieke organisaties tot hun recht konden komen, dat is stellig in de tijd, waarin wij leven, niet het geval. Dat is te minder het geval, omdat de structuur van de Partij van de Arbeid nieuwe perspectieven heeft geopend. Onder die omstandigheden hebben [missing] domineren. Verkiezingen zouden als het ware het karakter krijgen van een uitnodiging aan katholieken om protestant te worden, althans te stemmen; buiten-kerkelijken zouden verzocht worden katholiek respectievelijk protestant te stemmen, en zo voorts. Buiten-kerkelijken zouden katholieken en protestanten uitnodigen om buiten-kerkelijk te worden, althans zo te stemmen. De verkiezingen zouden echter weinig spannend zijn. Immers de drie hoofdgroeperingen, zoals ik die hier heb aangeduid, de katholieken, de protestanten, de buiten-kerkelijken, daarvan kan men zeggen, dat zij als zodanig elkander op politiek terrein niet bijten. Men heeft progressieve en conservatieve katholieken of protestanten of buiten-kerkelijken; de levensbeschouwing biedt in de practijk omtrent conservatisme en progressiviteit, omtrent het concrete beleid geen waarborg. Ik vraag me af, wat er op die wijze eigenlijk van de publieke zaak, die de hoofdinhoud vormt van de politiek, terecht zou komen? Wat er van terecht *kwam,* toen de confessionele partijen een coalitie vormden, dat hangt de meesten onzer nog stevig in het geheugen. Ik voeg er slechts aan toe, dat het vóór de oorlog gebleken gebrek aan constructief politiek beleid, wezenlijk is voor een dergelijke confessionele coalitie, omdat het immers voortvloeit

uit de aard en de opbouw van dergelijke confessionele groeperingen. Het is geen toeval, dat het bisschoppelijk mandement moet aandringen op een sociaal program voor de KVP; de oneindige moeilijkheid van het komen tot politieke besluitvorming is met de aard van het politiek confessionalisme gegeven.

Als eerste resultaat van onjuiste toepassing der democratie door confessionele partijvorming, vinden wij derhalve, dat daardoor in wezen democratische ontplooiing wordt belet, althans bemoeilijkt. Niet minder bedenkelijk is het tweede gevolg van onjuiste toepassing der democratie, namelijk het ondermijnen van geestelijke waarden.

Nog bij de algemene beschouwingen van 1953 betoogde de heer Schouten, dat de partij-politieke besluitvorming eigenlijk in het verlengde lag van een levensbeschouwelijke keuze, zodat het politieke beleid van de dag eigenlijk in feite goeddeels bepaald was door de keuze van het levensbeschouwelijke uitgangspunt. In de kern kwam deze gedachtengang hier op neer, dat naar de mening van de heer Schouten, eenzelfde uitgangspunt moet leiden tot een zelfde bepaald doel.

Het deed mij intussen veel genoegen, dat de heer Schouten in 1954 deze opinie door een meer realistische verving in de uitspraak: 'Ik verklaar ronduit, dat zij die belijden, dat zij aan de Openbaring Gods de maatstaven behoren te ontlenen voor staats- en maatschappelijk leven, er dikwijls *niet* in slagen omtrent de concrete vraagstukken tot een zelfde inzicht te geraken.' De heer Schouten noemde dit 'een brok levensleed, want daarin — aldus Schouten — openbaart zich de gebrokenheid van de samenleving'.

Ik respecteer het uiteraard, wanneer de heer Schouten het als levensleed ervaart, dat een levensbeschouwelijk uitgangspunt niet met een zeker automatisme de weg van het dagelijks handelen decreteert. Mij bewijst het slechts de onhoudbaarheid ener methode, de methode namelijk om van de uitzondering der confessionele politieke inzet, regel te maken.

Maar daarmede, waarde toehoorders, is de zaak niet afgedaan. Minister Zijlstra heeft niet lang geleden te Leeuwarden in alle duidelijkheid uitgesproken, hoezeer het aanpassingsbeleid van Colijn onjuist moet worden geacht! Maar men begrijpe wel, dat de mogelijkheid tot dat beleid alleen maar geschapen werd door de protestants-christelijke kiezers op hun christelijk geloof te bezweren, dat zij door middel van hun stembiljet dat fatale beleid mogelijk moesten maken. Ik prijs de eerlijk-[missing]seren, hoeveel nodeloze ellende als gevolg van de onjuiste inzichten van Colijn in het economisch leven door ontelbaren geleden is. Neen, ik bedoel niet de persoon van Colijn aan te tasten, die heeft

neem ik aan gemeend, dat aanpassing de enige oplossing was voor de toenmalige crisisellende. Maar waar het mij wel om gaat is, dat hij de macht tot dat beleid slechts kon verkrijgen, niet zozeer met een beroep op de economische noodzaak, maar met een beroep op godsdienstige trouw van katholieken en protestanten. Ik acht het buiten elke twijfel, dat indien naar eerlijke politieke overtuiging door het Nederlandse volk was gestemd, dat dan het Plan van de Arbeid niet geëcarteerd zou zijn. Mag ik even troostrijk wijzen, waarde toehoorders, op het feit, dat zij, die zich bij hun politieke keuze niet allereerst lieten leiden door levensbeschouwelijke structuren, maar eenvoudig door de verantwoordelijkheid voor de medemens in zijn nood, dat die ook wetenschappelijk gelijk bleken te hebben. En mag ik dan voorts wijzen op de verantwoordelijkheid, die zij op zich nemen, die met overmaat van geestelijke pressie, zoals professor Romme nog kortgeleden voor de radio, alle politieke werkelijkheid ten spijt, trouw eisen, niet de gewone, menselijke trouw aan een partij, niet aan een politiek inzicht, maar krachtens trouw aan het christelijk geloof een misschien goede, maar misschien ook fatale politiek te steunen. Was het niet professor Romme, die inzakelijk de Indonesische politiek het beruchte artikel 'De week der schande' schreef, terwijl nu zelfs professor Duynstee erkent, dat Schermerhorn geen faire kans gekregen heeft om het Indonesische conflict zo gunstig mogelijk op te lossen. En zulke, voor ons aller toekomst zo beslissend belangrijke politieke vragen, zouden niet mede bepalende grondslag mogen zijn, waarop men zijn politieke keuze baseert?

Mag het dan verwondering wekken, dat er velen zijn — iedereen is nu eenmaal geestelijk niet even sterk en even overtuigd, dat velen, die oog hebben voor het onjuiste politieke beleid, beleid van een partij, die welhaast gecanoniseerd schijnt die in ieder geval haar daden omlijst met de eeuwige beginselen der kerk, dat velen niet slechts aan die partij, maar ook aan de grondslagen, waarop die zegt te staan, gaan twijfelen?

En wat is weer het gevolg van het ondermijnen dezer geestelijke waarden? Luister: wij verstaan het volkomen, dat de bisschoppen bezorgd zijn over toe nemende ontkerkelijking in het rooms-katholieke volksdeel. Wij verstaan volkomen, dat er omstandigheden kunnen zijn, te hunner beoordeling, waarin zij zich geroepen achten daaromtrent maanwoorden tot hun volgelingen te richten, betwisten geenszins het recht van iemand in Nederland, wie dan ook, de remedie daartegen te zoeken in confessionele politieke organisaties. Wij erkennen recht, zelfs wanneer wij de mening zijn toegedaan, dat naar wij vrezen, dit middel juist het omgekeerde effect zal hebben dan het beoogde doel, omdat de oorzaak van de kwaal niet

voldoende scherp is onderkend. Wij achten het echter bedenkelijk, dat nog steeds onvoldoende oog wordt gevonden voor de plicht, die wij onzerzijds gevoelen om te wijzen op de rol, daarin gespeeld door de confessioneel-politieke structuur. Nog steeds waart onder invloed dier confessionele partijvorming de gedachte rond, dat het nodig is, teneinde ontkerkelijking tegen te gaan, steeds meer en sterker het accent te leggen op de wenselijkheid van meer of minder kerkelijk gekleurde machtsorganisaties, zonder dat voldoende onderzocht is of de werkelijkheid niet omgekeerd zou kunnen zijn, zoals ook de anti-revolutionnaire professor Schipper en de rooms-katholieke heer Zwanikken in de 'Nieuwe Eeuw' geenszins uitsluiten. Geestelijke groeperingen met een geheel eigen politiek machtsapparaat bleken immers herhaaldelijk niet ongeneigd om politieke en geestelijke invloed te verwarren. En wanneer dan professor Romme, bij de jongste algemene beschou-
[missing] het ontleedmes te blijven — dat zachte heelmeesters stinkende wonden maken. Na eerst de democratie stuntelig te zien functionneren, vervolgens geestelijke waarden ondermijnd te zien met de gevolgen van dien, wordt merkwaardigerwijze de remedie gezocht in het toedienen van een nog grotere dosis van wat wel eens het kwaad zou kunnen zijn, dat de ziekte bevorderd heeft. Is het wonder, dat het buitenland hier bestaande opvattingen en verhoudingen niet begrijpt, althans zonderling acht? De Partij van de Arbeid kan zich beroepen op de Wereldraad van Kerken, die wees op de gevaren van confessionele partijvorming. De Partij van de Arbeid luistert naar de woorden van kardinaal Feltin en zovele groten ook in de katholieke wereld, mr. Kropman constateerde het met instemming. Dient dat niet tot nadenken te stemmen, of is Nederland de maat aller dingen? Zijn wij werkelijk zo superieur? Of hebben wij misschien hier te maken met een stuk negentiende-eeuwse nationale en in zekere zin zelfs rationalistische zelfgenoegzaamheid? Mijnerzijds houd ik het ervoor, dat alle Nederlanders de boven-partijpolitieke taak hebben de voorwaarden te scheppen voor een goed democratisch bestel in Nederland. Wij hebben dit te doen met inachtneming van grote geestelijke waarden, die in ons volk leven. De Partij van de Arbeid is een ernstige poging om beide voorwaarden te vervullen. Zij vervalt daarbij niet in levensbeschouwelijk neutralisme, noch in sacralisering van menselijke instituten. Wij hebben deze vraagstukken nimmer als een uitsluitende PvdA-aangelegenheid willen beschouwen, maar als problemen, die — ik herhaal het — voor alle Nederlanders een rol spelen. De doorbraak vertoont politieke aspecten, maar tekent zich ook af — zoals prof. Banning o.m. op de nationale kaderdag te Utrecht aantoonde — in het culturele en

geestelijke leven van onze tijd. In iedere tijd was dat met grote stromingen het geval.

En wanneer de wijze, waarop onzerzijds de problemen worden gesteld, de nietsontziende bestrijding ondervinden, die zij ondergaan, dan is er ruimte voor de gedachte, dat naast geestelijk-zedelijke aspecten, heel reële zakelijke politieke verlangens en belangen daaraan niet vreemd zijn. Wie daaraan nog twijfelde is door het verloop der jongste algemene beschouwingen wel uit de droom geholpen.

En ik doel hier geenszins allereerst op professor Romme. Wij dienen begrip te hebben voor de moeilijke positie, waarin professor Romme zich bevond, en dan reageert hij nu eenmaal wat ongewoon.

Ik doel op de protestants-christelijke groeperingen. Zij namen bij monde van de heer Tilanus het standpunt in — en het vond weerklank in de Eerste Kamer! — alsof de staatkundige vragen, die het mandement opwerpt, een zaak was die hen niet aanging. Hoe nu? Wij kunnen van de heren Schouten en Tilanus geen bijval voor de doorbraak verwachten. Maar als in Nederland niet meer de gelegenheid bestaat vrijelijk voor de doorbraak te kiezen als dat een eerlijke gewetensovertuiging is — en dat is het, waar het om gaat — kunnen dan Schouten en Tilanus een gezicht trekken, alsof zij met dergelijke essentiële vragen van gewetensvrijheid en democratie niets meer te maken hebben? Is het dan werkelijk zo ver in Nederland gekomen met de protestantse partijen, dat zij — naar de 'Friese Koerier' van 31 Januari — slechts twee sloepen zijn achter het KVP-linieschip? Kunnen dan werkelijk de anti-revolutionnairen en christelijk-historischen zelfs over de meest fundamentele vragen der democratie geen ogenblik het handje van Romme loslaten uit vrees van tegen de Partij van de Arbeid aan te vallen? Weten de protestants- confessionele politici dan het politieke protestantisme in Nederland geen eigen gezicht meer te geven? Dat was het wat mij vooral bij de laatste algemene beschouwingen getroffen, ja, ik zou haast zeggen, aangegrepen heeft. Slechts buiten de [missing] Niftrik, Freule van Stoetwegen en Goudzwaard in christelijk-historische kring, om maar enkelen te noemen, alles intussen voldoende om de triomfen van 'De Volkskrant' over het verloop der algemene beschouwingen haastig te doen verstommen tot een waarschuwend artikeltje reeds op 16 October j.l. tot eigen aanhang gericht, getiteld: 'Eigen kracht beslist'. De hulp van de heren Schouten en Tilanus wordt dus blijkbaar niet te zwaar aangeslagen. En terecht, want achter die loodzware levensbeschouwelijke vragen ging het binnen de Kamer ook om andere zaken. Daar, als weerslag van de debatten, riep Welter uit: 'Het conservatisme is op mars en niets

zal het tegenhouden.' Dáár constateerde dominee Zandt:: 'Ze likkebaarden naar de vleespotten van de voor-oorlogse coalitie.'

De heer Schouten zeide op 20 October 1953 in de Tweede Kamer aan mijn adres: 'Ik zou gaarne ervaren, dat de geachte afgevaardigde de heer Burger, al is hij het met deze opvatting niet eens, dit feit toch integraal aanvaardde en niet telkens op een zodanige wijze over deze zaak sprak alsof tenslotte het instandhouden van christelijke politieke partijen eigenlijk een instrument voor de reactie, het instrument voor het conservatisme is. Dit is zakelijk en feitelijk volkomen onjuist gedacht.'

Welnu, het moge allemaal waar zijn, wat de heer Schouten zegt, maar verrassend is altijd weer, hoe het politieke confessionalisme en conservatisme elkaar verstaan.

De christelijk-historische heer Kolff zei vorig jaar bij de algemene beschouwingen in de Eerste Kamer, dat mr. Burger zich waarlijk niet ongerust behoefde te maken, want de CHU denkt er niet over zich in een christelijke of conservatieve coalitie te begeven. Vele malen heb ik op vergaderingen de heer Kolff als een gelukkig teken aan de wand geciteerd, al placht ik daarna te vragen, of ook zijn fractiegenoot Gerritson er zo over dacht. Van 't jaar zegt de heer Kolff iets van dezelfde aard, maar zeer afgezwakt en hij voegt er aan toe te betreuren, dat de heer Oud zijn gedachte aan de derde macht heeft losgelaten, hij accentueert voorts de 'geestelijke affiniteit' der confessionele partijen en verklaart het niet raadzaam. *reeds nul* de oude rechtse coalitie te herstellen.

Hoort U, waarde toehoorders, 'reeds nu'. Het is als de wekker van professor Duynstee, die te vroeg afliep. Dan was de heer Andriessen, de oud-voorzitter van de KVP, voorzichtiger, toen hij waarschuwde, dat tegen overhaasting dient te worden gewaakt.

Intussen, ook dat is duidelijk genoeg! Waar is de tijd gebleven, dat de publieke discussie ging over het voortschrijden van de politieke naar de sociale democratie, teruggeworpen als wij zijn op de naakte verdediging der politieke democratie. Dit zou niet mogelijk geweest zijn zonder partijen op confessionele grondslag! En dan ook zouden de protestanten niet bezweken zijn voor de verleiding om terwille van partijbelangen een buiging te maken voor de gedachte van een ondemocratische r.k. eenheidspartij. Is dit alles niet voldoende om zich af te vragen of men er heus zo zeker van is met deze wijze van toepassing der democratie op de goede weg te zijn?

Ik kom thans tot het derde punt! De medezeggenschap van de staatsburgers, een hoofddoel der democratie, en ik raak hier de belangen der staatsburgers in de politieke beslissingen

van alle dag.

Na de rede van partijgenoot Roemers mag ik mij wel ontslagen achten van een ruime moot over vraagstukken van maatschappelijke aard.

Wanneer wij ons afvragen, hoe zo deugdelijk mogelijk en tevens zo duurzaam mogelijk de gunstige conjuncturele situatie gebruikt kan worden tot zo blijvend voor ogen te stellen [missing] momenten de Partij van de Arbeid en de KVP de doorslag hebben moeten geven tot de voortzetting van het beleid, dat na de oorlog is gevoerd, en in hoofdtrekken als progressief kan worden gekwalificeerd.

En nu komt het ons voor van groot democratisch belang te zijn, dat het Nederlandse volk zich een zo goed mogelijk beeld kan vormen van de mogelijkheden van beleidskeuzen, die er zijn, om met begrip van zaken zijn houding te kunnen bepalen. Daarom is niet slechts nodig dat begrepen worde welke wensen elkander als innerlijk tegenstrijdig uitsluiten en welke offers en van welke aard, gevergd moeten worden om bepaalde wensen te verwerkelijken. Daarom is bovendien nodig, dat bekend wordt wat andere groeperingen aan practisch beleid beogen, omdat nu eenmaal in Nederland niet één partij een meerderheid kan behalen. Wederzijdse bekendheid met practische politieke voornemens leidt er toe, dat althans de mogelijkheid bestaat, dat men zich op elkander kan afstemmen, kan coördineren. Het is om die reden dat onze fractie gemeend heeft reeds een voorlopige opsomming van mogelijkheden ter tafel te leggen, in afwachting van reacties van andere zijde. Ik heb dit lijstje in ‘Het Vrije Volk’ van 18 November 1954 nog eens samengevat en geconstateerd kan worden dat bij verschillende partijen de reactie geenszins onwelwillend is geweest. Het verlangen om de vergeten groepen te helpen, bestaat bepaald niet alleen bij ons, al kan men de ernst van dit verlangen veelal pas weten als bepaalde wetsvoorstellen ter tafel liggen. Zo staat het ook met de oudedagsvoorziening en de kinderbijslag voor zelfstandigen.

Wat de onderwijsverlangens betreft — en pg. Van Sleen heeft juist vorige week, ongeacht zijn schoolgeldsucces, nog eens met nadruk onze wensen in het licht gesteld — hebben wij inmiddels een plan van de onderwijzersorganisaties van alle richtingen kunnen begroeten, dat stellig bijzondere aandacht wettigt, terwijl de regering inmiddels besloten heeft het kleuteronderwijs voor haar rekening te nemen en de leerplicht te verlengen. Dat de volkswoningbouw en de huurkwestie nog een heet hangijzer betekenen, bleek reeds. Ik mag hopen, dat het katholieke blad ‘Het Huisgezin’ van 1 Februari j.l zich vergist wanneer het zegt het algemeen standpunt van alle katholieken te vertolken, dat een flinke

huurverhoging noodzakelijk is om de huiseigenaars recht te doen wedervaren, en het huizenbezit een betere rendabele beleggingsvorm te maken. Volkswoningbouw is voor ons geen kapitalistisch speculatieobject. Veeleer verheugen wij ons, dat onze fractie door toedoen van partijgenoot Bommer arbeider en middenstander kon steunen, door de huurverhoging van bedrijfspanden te binden en voor woningwetwoningen
huurverlaging mogelijk te maken. Trouwens ook in de nabije toekomst zal opnieuw kunnen blijken waar de middengroepen metterdaad baat vinden.

Omtrent de weduwen- en wezenvoorziening bleef echter een positieve reactie van KVP-zijde niet uit, noch ook op onze suggestie inzake een 45-urige werkweek.

Ook omtrent de noodzaak tot hulp aan vluchtelingen en achtergebleven gebieden was men niet onwelwillend, terwijl onze verlangens naar betere voorzieningen met betrekking tot vacantie en vacantiebestedingsmogelijkheden niet op uitgesproken verzet zijn gestoten! En hetzelfde kan gezegd worden van het programmapunt van gelijke beloning voor mannen en vrouwen.

Op zichzelf behoeft dus een voortgezet constructief en progressief beleid geenszins uitgesloten te worden geacht en het is evenzeer verheugend dat bijvoorbeeld ‘De Linie’ van 18 December j.l. onder de titel ‘Waar blijft het?’ de KVP op de huid blijft zitten over het bij mandement noodzakelijk geoordeelde sociale program. Men mag veronderstellen, dat een conscientieuze politieke discussie over deze en andere punten in hun samenhang en consequenties beschouwd, tot een beleid [missing] kan leiden dat de steun van de meerderheid der kiezers van verschillende partijen zou kunnen verkrijgen.

Hoe kan nu dit progressieve streven, hoe kan die bewuste keuzebepaling en wilsuitdrukking, die democratische medezeggenschap der kiezers getorpedeerd worden, hoe kunnen werkelijke programverkiezingen verhinderd worden? Met andere woorden welke tactiek kunnen wij van het conservatisme tegenover ons verwachten? Ik zie drie mogelijkheden:

1. Door een zakelijke politieke programdiscussie te verdrinken in een discussie over niet-maatschappelijke of bovenmaatschappelijke vragen.
2. Door ongeacht program, zich reeds vóór de verkiezingen in meerdere of mindere mate van regeringspartners te verzekeren en de discussie te concentreren op regeringscombinaties inplaats van op haar inhoud.
3. Door de Partij van de Arbeid, als onmisbare factor in dit beleid, zodanig te

bejegenen, dat zij haar medewerking om motieven van principiële aard niet kan verlenen.

Het eerste punt, te weten, dat vraagstukken, die geen actueel maatschappelijk politiek karakter hebben komen te domineren, is een gevaar, dat de confessionele partijen als zodanig bedreigt. Daarover sprak ik reeds voldoende in het voorafgaande, zodat ik er nu verder aan voorbij ga.

Het tweede punt, te weten, dat reeds nu vóór de verkiezingen een coalitie tot stand komt, althans zich vrij duidelijk aftekent, ongeacht program en dus in feite met torpedering van een progressief program, is een hobby van professor Duynstee en andere zo denkende KVP-ers, die rechtstreeks en tot elke prijs koersen naar een confessionele coalitie, een streven, dat niet te licht moet worden geteld en daarom niet zonder bedenking is.

Weliswaar wordt hen van de zijde van de KVP-voorzitter Van Doom, en de oud-KVP-voorzitter Andriessen en anderen toegeroepen: Houdt toch je mond vóór de verkiezingen, daar praten we wel over na 20 Juni 1956! In hoeverre intussen die reactie geruststellend kan worden geacht is natuurlijk weer een andere vraag.

'De Volkskrant' begreep dit toen zij omtrent zekere uitingen van de groep-Welter schreef: 'Dat de katholieke eenheid niet verkregen kan worden ten koste van de vooruitstrevende koers van de KVP. Een dergelijke eenheid — aldus 'De Volkskrant' — zou ook zinloos zijn, want het mandement wenst die eenheid toch juist om tot een zo ruim mogelijke verwezenlijking van de sociale leer der kerk te komen.'

'De Volkskrant' stelt de katholieke politieke eenheid dus wel degelijk conditioneel, de verwezenlijking wordt beheerst door overwegingen van politieke aard, met andere woorden óók de gewetensbeslissing die van de katholieken ten aanzien van de katholieke staatkundige eenheid wordt gevraagd. Het is waard dit punt te releveren.

Over de democratische eis van werkelijke medezeggenschap der kiezers zijn er dus in de KVP drie stromingen:

1. zij die een programverkiezing een eerlijke kans willen geven;
2. Duynstee en de zijnen, die een program slechts van belang achten, voorzover allereerst en bovenal vaststaat, dat geregeerd gaat worden door een rechtse coalitie. U kunt zich dat program wel voorstellen;
3. de KVP-voorzitter en oud-voorzitter en de hunnen, die eerst willen kiezen en dan pas praten of het program dan wel de coalitie hoofdzaak is.

Alvorens nu te komen tot de vraag door middel van welke explosie men zich uit deze

vierkante cirkel van eenheid in innerlijke tegenstrijdigheid en verdeeldheid zou kunnen redden, een redding, die van nature geneigd is ten koste van derden te gaan, wil ik niet nalaten te vermelden tot welke merkwaardige consequentie professor Duynstee geraakt. Hij begrijpt namelijk dat het mandement toch ook in protestantse kring zekere gereserveerde waak[missing] is dat in het parlement niet tot uitdrukking gekomen. Dat kan hij natuurlijk voor zijn confessionele coalitie niet hebben. Daarom bepleit professor Duynstee vooral te verhinderen dat het mandement tot inzet van de verkiezingen wordt, waardoor de KVP te sterk in de hoek van een kerkelijke partij wordt gedrukt en daarmede, vreest Duynstee, in tegenstelling tot de protestantse partijen geraakt.

Wel, partijgenoten, hoe zeer verwonderd over dit samentreffen, ik moet toch verklaren het op dit punt met professor Duynstee eens te zijn. Wij zijn namelijk ook voornemens het mandement als zodanig, niet in meerdere mate tot inzet van de verkiezingen te maken, dan wij daartoe door anderen, tegen onze zin en bedoelingen, zullen worden gedwongen.

Maar het zal niet eenvoudig zijn, om onze bedoelingen en die van professor Duynstee op dit punt tot werkelijkheid te maken. Want zou Romme in jarenlange zorgvuldigheid het klimaat geschapen hebben, het klimaat, dat het mandement voor ons wel niet meer aanvaardbaar, maar dan toch wel meer verklaarbaar maakt, indien hij er bij de verkiezingen geen gebruik van zou kunnen maken? Daar toch moet juist de winst en zijn succes van komen. Een soort miniatuur godsdienstoorlog is de consequentie van Romme's beleid, met enerzijds Romme als zwaanridder van het episcopaat en anderzijds opstandigen en paganisten. Als zo'n heerlijke zwart-wit-vertekening niet helpt, helpt niets meer. En men bedenke, dat dan meteen het derde punt om programverkiezingen en aantoonbare medezeggenschap der kiezers te voorkomen, namelijk het ongezocht verwijderen van de Partij van de Arbeid uit de regering, nieuwe perspectieven opent om de innerlijke KVP-spanningen te overwinnen ten koste van derden, dus ten koste van ons. Dan immers kan de Partij van de Arbeid uit heilige noodzaak zodanig bejegend worden, dat die te kiezen heeft tussen verlies van haar wezen of verlies van haar invloed in het kabinet. Dan, zo zou men in heilige onschuld kunnen uitroepen, is het niet de KVP die socialistisch mederegeren heeft geweerd, maar het is de Partij van de Arbeid zelf, die zich heeft uitgerangeerd. In 's lands belang, hoe spijtig ook, moet men dan wel een conservatieve regering vormen. Een regering waarin toevalligerwijze de KVP het welhaast geheel voor het zeggen heeft, omdat de Partij van de Arbeid tegenkracht er in ontbreekt. Dan zou het toch Romme zijn, ten koste van

Drees.

In hoeverre dit schema zal blijken te worden toegepast, zullen wij ten dele al weten, wanneer wij dezer dagen in voldoende mate kennis genomen hebben van de katholieke pers over de verklaring op dit congres door partijgenoot Willems afgelegd.

Welnu, onzerzijds zullen wij professor Romme omtrent onze houding niet in het onzekere laten. Wij wensen niet te wijken voor machtsbegerige drogredenen.

Voor ons is het dagelijks contact tussen katholieken, protestanten en buitenkerkelijken in partijgenootschappelijk en kameraadschappelijk verband volstrekt wezenlijk, zo uit menselijk verlangen om elkander te verstaan en te waarderen in zijn wezenlijke bedoelingen, als om te geraken tot bevredigende voorzieningen op het terrein der publieke zaak. Mr. Kropman klaagt: wat kent men ons nog weinig! Hij zal het daarom verstaan wanneer ik er op aandring dat die colleges en fracties in onze Partij in groter en kleiner, in hoger en lager verband, die de mogelijkheid hebben zich in levensbeschouwelijke gevarieerdheid te verrijken, in toenemende mate pogingen daartoe in het werk zullen stellen.

Het gaat niet om de vraag welke aanhang in een bepaalde plaats of streek een partijgenoot, anders dan de meerderheid denkende, daar in onze Partij heeft.

Het gaat er om dat ook *die* socialist de anderen kan doen verstaan hoeveel gaver en rijker de socialistische idee en de socialistische partij kan blijken te zijn. Terecht [missing]ken, wanneer zij deze anderen als makkers in hun midden konden hebben.' Pas in partijgenootschappelijk verband, gekenmerkt als het is door de sterke wil om elkander in de wezenlijke bedoelingen te begrijpen en tot zijn recht te doen komen, blijken de levensbeschouwelijke waarden in hun betekenis voor het politieke leven.

Wie hiervan iets verstaat, zal begrijpen hoe zeer het een onwezenlijkheid is, de Partij van de Arbeid te zien als een beweging bijvoorbeeld zonder katholieken.

Ook dit is geen kwestie van politieke macht, evenmin als het vraagstuk der democratie zo juist aan de orde. De gedachte, dat de meningsvorming in de Partij van de Arbeid zou moeten plaats vinden zonder de constructieve medewerking van een zo belangrijke geestelijke gedachtenwereld als het rooms-katholicisme in 0ns land is, dat zou een onherstelbare geestelijke verarming tengevolge hebben. En het is vanuit dat licht, dat de resolutie van het Partijbestuur d.d. 9 Juni 1954 moet worden verstaan. De resolutie die concludeert, dat ‘indien de thans ingeleide ontwikkeling een plaats in de Partij voor de katholieken onmogelijk zou maken, zulks de reeds thans scherper geworden politieke

verhoudingen nog verder moet toespitsen en onvermijdelijke gevolgen zal hebben voor de mogelijkheden tot kabinetsformatie en voor de thans bestaande politieke samenwerking.'

Het gaat hier vooral niet allereerst om het getal, maar om het principe. Het is daarom met voldoening, dat ik er van heb kennis genomen, dat naast de Tweede Kamerfractie, ook de Eerste Kamerfractie eenstemmig haar steun aan de verklaring van het Partijbestuur heeft gegeven, daarmee uitsprekende, dat de vraag of in Nederland een rooms-katholiek in feite een politieke keuze heeft en die dan ook propagandistisch kan uitdragen, beslissend is voor de samenwerkingsmogelijkheden tussen de Partij van de Arbeid en de KVP.

Partijgenoten, ik weet het. Men zal niet nalaten ons standpunt uit te leggen als een loos dreigement, terwijl het niet anders is dan een constatering. Men zal proberen het er op aan te laten komen, zoals professor Romme deed in het 'Katholiek Staatkundig Maandblad' van October 1954. Men zal ons standpunt blijven. verklaren van uit de gedachte van politiek gewin, terwijl het niet anders is dan de consequentie van de gedachte van de doorbraak, waarvoor wij staan. En ik weet ook, dat het politieke protestantisme tot heden weinig getoond heeft te begrijpen om welke waarden het gaat. Daarmede intussen kunnen wij de verantwoordelijkheid niet ontlopen welke wij op ons hebben genomen. Ik moge vragen: Is de gang van zaken met het NVV nog niet voldoende waarschuwing? Het NVV dat in het reeds grijzende verleden de moeizame taak heeft vervuld de tyrannie van het anarchisme in het Nederlandse vakbewegingswezen te breken. Het NVV dat Jan Oudegeest de moderne vakbeweging internationaal tot een zó sterk bolwerk tegen het communisme deed maken, dat Amsterdam meer dan een plaatsnaam ja een politiek begrip werd in de strijd tegen Moskou, het NVV dat na 1945 een zodanig vertrouwen van haar honderdduizenden aanhangers bleek te bezitten, dat binnen- en buitenland met respect hebben gesproken over de mate waarin het dientengevolge in samenwerking met KAB en CNV het nationale herstel heeft kunnen bevorderen, *moest dat* NVV dulden, dat het, na de bepaald niet van overmaat van zorgvuldigheid ten aanzien van respectabele derden blijkende passages in het mandement, dan van Ruppert nog een trap na krijgt?

Geert Ruygers schreef in 'De Katholiek' een artikel onder de titel 'Wij zijn bezorgd', en hij drukte daarmede uit wat ons allen bevangt. Leven wij niet in een tot het uiterste gespannen wereld, waarin wij juist gezamenlijke krachtsinspanning zo broodnodig hebben?
[missing] goede [missing] uiterste poging. In alle strijdbaarheid is dit niettemin opnieuw de uitgestoken hand die het de Partij van de Arbeid mogelijk maakt, ondanks verscherpte

politieke verhoudingen, een naar het schijnt onoplosbare crisis te voorkomen. Mogen ook ter andere zijde, zij die besef hebben van de dreigende aspecten der huidige situatie, en het zijn er gelukkig niet weinigen, niet al te machteloos blijken.
Tenslotte, partijgenoten, mijn *vierde* punt: de plaats van de Partij van de Arbeid in het politieke bestel, dat ik U heb trachten te tekenen.

De tijd ligt nog nauwelijks achter ons, dat de KVP zich zelve kon zien als een pijler, die noodzakelijk was voor *elke* kabinetsformatie. De KVP had het in zekere zin in de hand om een kabinet te maken met de Partij van de Arbeid dan wel met de protestants-christelijke partijen eventueel met de VVD. Temidden van deze mogelijkheden heeft de KVP de brede basis nagestreefd met de bedoeling het middelpunt te zijn, geflankeerd door krachten van links en rechts.

Aanvankelijk hebben zich nog al wat bezwaren in PvdA-kring geopenbaard tegen deelname aan deze brede basis politiek. Het was in de tijd toen nog de hoop leefde op wat wel genoemd is het nieuwe bestand, de tijd waarin Beel eerder dan Romme als de werkelijke exponent van het katholieke volksdeel werd gezien. Die hoop bestond zowel in onze Partij als in progressieve kringen van de KVP. Ook ter wille van goede staatsrechtelijke verhoudingen, waarin de betekenis van een oppositie van zeker formaat niet onbelangrijk moest worden geacht, scheen het een aantal onzer toe dat gestreefd moest worden naar een duidelijke maar niet overgrote meerderheid in het parlement, teneinde critische stemmen ook een passende mogelijkheid tot uiting te laten.

Het kabinet zou aldus gevormd dienen te worden in hoofdzaak op de grondslag der twee grootste partijen die tezamen een bevredigende meerderheid in het parlement vertegenwoordigen. Deze smalle basis politiek werd voorgestaan in de gedachte dat de KVP zich tot een duidelijke programpartij zou ontwikkelen. Er waren bij ons nog reminicenties aan de tijd waarin sprake was van verkiezingen waarbij namelijk van KVP-zijde werd voorgesteld dat de PvdA en de KVP op de grondslag van een gelijkluidend program, een beroep op de kiezers zouden doen. Het is echter de KVP nog steeds niet gelukt zich tot een programpartij te ontwikkelen. Zij is er thans verder van verwijderd dan ooit. Bij die ontwikkeling was het duidelijk dat de hoop van hen, waarlijk niet alleen in onze kring, die meenden dat in de eerstkomende vijfentwintig jaar de PvdA en de KVP samen in staat zouden zijn het sociale vraagstuk practisch in belangrijke mate en in principe definitief op te lossen, geen werkelijkheid kon worden. Dientengevolge moest de vraag wel rijzen in

hoeverre de verwerkelijking, althans het tempo van het noodzakelijke sociale, economische, fiscale en culturele beleid in hoofdzaak afhankelijk moest blijven van de interne krachtsverhoudingen in de KVP zelve. Het herhaalde betoog van protestants-christelijke politieke kring dat zij als zodanig niet noodzakelijkerwijze conservatief behoefde te zijn, een stelling die niet mag worden veronachtzaamd, zij het dat de practische vruchten tot dusver aan de schaarse kant bleven, deed de vraag rijzen of niet alleen op gronden die in de KVP golden een brede basis zekere zin had, maar ook op gronden aan onze eigen politieke doelstellingen ontleend. En hoewel het bepaald niet met groot enthousiasme was, dat wij er toe besloten deel te nemen aan een kabinet, waarin ook de anti-revolutionnairen waren opgenomen, hebben wij nochtans besloten dit experiment loyaal te beproeven. Dit vooral, waar uit protestants-christelijke kring herhaaldelijk geluiden opklonken als zou men tot [missing] weinig meer geneigd zijn. Zo hebben wij het zien gebeuren dat een zekere voorrang, die de gedachte der samenwerking met de KVP bij ons genoot, als zijnde het meest effectief voor de verwerkelijking van het nu noodzakelijke, geleidelijk wat op de achtergrond is geraakt, al mag niet ontkend worden dat daaraan tot op de huidige dag een zekere werkelijkheidswaarde dient te worden toegekend.

Een feit is niettemin, dat in brede kringen (en nu denk ik niet in de eerste plaats aan onze eigen Partij) een gezindheid groeit, die ik meen te moeten verstaan als een ten dele onberedeneerde, ten dele beredeneerde neiging om KVP-deelname aan een toekomstige regering als minder wenselijk te zien. Ik wil er op wijzen, dat die stemming mede emotioneel wordt bepaald door anti-papisme. Wij dienen dit resoluut af te wijzen, waar dit ons immers in wezen zou brengen op het verwerpelijke vlak, dat bedoeld of onbedoeld de consequentie is van Romme's beleid.

Ik wil voorts wijzen op de grote waarde, die gehecht dient te worden aan de discussies in eigen katholieke kring, waaruit wel blijkt dat de verhoudingen daar, omtrent de ons volksleven rakende vitale vragen, geenszins zo vlak en eentonig liggen als men gehoord de besprekingen in de politieke arena mogelijk geneigd zou zijn aan te nemen. Maar, dit alles gezegd zijnde is het niettemin onmiskenbaar dat de centrale plaats der KVP in ons staatsbestel zowel in politiek opzicht als parlementair en gevoelsmatig in ons volk, de nodige veren heeft moeten laten.

Wij dreigen min of meer te belanden in een zeker vacuüm ten aanzien van de vraag met wie Nederland doelbewust kan worden geregeerd.

Het na-oorlogse Nederland is in vergelijking met voor de oorlog onvergelijkelijk veel doelbewuster geregeerd. Het resultaat is tien jaar na de bevrijding voor een ieder duidelijk en er liggen nog grote mogelijkheden in het verschiet. De vraag is alleen of en met wie die verdere mogelijkheden in vervulling kunnen worden gebracht. De feitelijke ontwikkelingsgang bevestigt ons, wat wij eigenlijk reeds wisten, namelijk dat onze politieke toekomst afhankelijk is van onze toekomstige krachtsontplooiing. Naarmate die versterkt, naar die mate zijn onze mogelijkheden groter.

Wij staan temidden van het Nederlandse volk als een krachtige groepering, die metterdaad bewezen heeft, dat een welbewust tevoren overwogen en afgepaalde politiek zinvol en perspectiefrijk is. Wij hebben ons daarmede in toenemende mate bezig gehouden, tevens het bewijs leverende, dat in het levensbeschouwelijk zo zeer uiteenlopende Nederland toch innige partijgenootschappelijke samenwerking van alle gezindten op politiek terrein tot de mogelijkheden, ja tot de werkelijkheden behoort. Wij hebben dit gedaan zonder enig wezenlijk levensbeginsel te miskennen of te kwetsen en wij hebben daarbij bepaald niet de weg van de goedkope populariteit gezocht.

Deze reële grondslag en het succes, dat daaraan verbonden geweest is, heeft de critiek van alle kanten tot ons getrokken, maar het heeft niet belet, dat wij steeds meer centraal midden in het Nederlandse volksleven zijn komen te staan.

Als ik nog even mag aanstippen: Wanneer de fiscale politiek thans goeddeels niet slechts wordt gebruikt voor financiering van overheidsuitgaven, maar gelijktijdig om een zekere stabiliteit in ons levensniveau te waarborgen, dan is dat bepaald een verworvenheid, die zonder de invloed van de Partij van de Arbeid niet denkbaar ware. Wanneer, niettegenstaande de oorlogslasten, toch op het kritieke moment van de watersnood van 1953 de staatsfinanciën voorhanden bleken om op ingrijpende wijze hulp te verlenen, dan is daarmee dat voorzichtige financiële beleid wel bijzonder beloond geworden. Wanneer ons internationale prestige stijgt mede door de wijze waarop wij in staat blijken onze internationale verplichtingen, ook financieel, ruimschoots na te komen, dan is dit niet los te zien van de door ons geinspireerde [missing] groeperingen toenemend begrip groeit voor de betekenis voor de gehele samenleving van volledige werkgelegenheid en bestaanszekerheid, dan is dat niet zonder ons toedoen. Op sociaal terrein is de wenselijkheid van een progressief beleid reeds veel verder in het gedachtenleven van andere groeperingen doorgedrongen. Wij constateren een grote mate van overeenstemming over de

wenselijkheid van een dergelijk beleid. Overigens mag men bij dit alles nooit vergeten, dat er een onverbrekelijke samenhang is tussen deze aspecten van sociale, economische en fiscale aard en dat het onmogelijk is het ene te veronachtzamen zonder het andere te schaden. Vooral dit inzicht verdient bepaald nog de nodige versterking. Dit alles streven wij na op uitgesproken democratische grondslag van persoonlijke onbelemmerde politieke keuze, zowel wat het binnenlands- als het buitenlands beleid betreft. Wij hebben deel aan de krachten die in de practijk menen te kunnen ontdekken, dat het totalitairisme, dus ook het communisme, alleen dan tot redelijkheid te bewegen is, indien andere mogelijkheden tot succes voor totalitairisme zijn afgesneden. Dat inzicht komt tot uiting in groeiende samenwerking der democratieën. Ook hier was het, zeker in eigen kring, in de aanvang niet altijd een populair beleid, dat wij hebben gevoerd. Wel was het een beleid, dat de kansen op duurzame vrede het meest heeft bevorderd. Deze verantwoordelijkheid in al zijn aspecten voor de westerse cultuur, dat hoeden en bijdragen aan de Westerse beschaving, zullen wij moeten voortzetten, ook in de ontwikkeling der democratische verhoudingen ten onzent, waar die dreigen te verstarren en te verouderen. Zo staan wij — ik herhaal het — in alle duidelijkheid temidden van het Nederlandse volk, gaarne bereid om de aangevangen taak voort te zetten, waar grote perspectieven liggen vervat, maar niet bereid om de rangorde van waarden in het politieke leven te verwaarlozen door terwille van het succes van de dag de grote lijn van de positie, waarin wij verkeren, uit het oog te verliezen.

En waar staan de andere partijen? Wij verwijten de protestants-christelijke politici, dat zij nagelaten hebben professor Romme te dwingen Nederland uit de onzekerheid te verlossen, waarin onze democratie is gerangeerd.

En de VVD? Hoezeer ook Romme, Oud moge prijzen ten koste van mij, naar aanleiding van diens betoog omtrent het mandement; hoezeer ook 'De Volkskrant' met prof. Oud tracht te vrijen ten koste van de Partij van de Arbeid, ja wat ook onze verschillen met de VVD zijn mogen, ik verklaar ronduit en gaarne dankbaar te zijn voor de steun, die wij in de strijd om de democratie van de VVD hebben ondervonden. Indien de protestants-christelijke partijen mét de VVD en met ons een niet partijpolitiek, maar een waarlijk principieel geluid hadden laten horen dan zou de werkelijke politieke situatie in ons land, ook voor de KVP, open op tafel hebben gelegen, zonder enige ontsnappingsmogelijkheid naar links of naar rechts. Daarmee zou de strijd voor politieke doeleinden van alle dag weliswaar niet minder zijn geweest, maar een grote bijdrage tot de stabiliteit onzer democratische

verhoudingen zou zijn verkregen, hetgeen van onschatbare morele waarde moet worden geacht.

En wat de KVP betreft, wij kunnen slechts hopen, dat zij in die kringen die begrip hebben voor wat ons ten deze beweegt, in kracht en invloed zullen toenemen, maar voorshands is daarvan in ’s Lands vergaderzaal nog maar weinig gebleken.

Zo is het, dat wij hen, die terecht van een politieke beweging vragen, dat zij een duidelijk beeld geeft van datgene, wat haar toekomstbeleid bepaalt, moeten toeroepen, dat de Partij van de Arbeid bereid en in staat is, aan dat gerechtvaardigde verlangen te voldoen.

Wij wensen de geest te versterken, die bereid is tot offers, ook tot fiscale offers, [missing] geen doel in zichzelf, integendeel wij staan op het standpunt, dat niet de mens er is voor de economie, maar de economie voor de mens. Wij menen ook, dat in goede jaren reserves moeten gevormd voor de kwade, die stellig komen. En als er verantwoorde mogelijkheden zijn tot belastingverlaging, dan prefereren wij heden verlaging van omzet-, loon- en inkomstenbelasting boven verlaging van vennootschaps-, successie- of vermogensbelasting. Wij menen kortom, dat het leven toch waarlijk nog genoeg risico’s biedt ook wanneer elementaire menselijke behoeften in de samenleving voor niemand levensonzekerheid in zich sluiten.

Wij zijn progressief, dat wil zeggen, gericht op een samenleving, waarin gerechtigheid voor allen heerst en die door aanhangers van verschillende overtuiging als zodanig wordt herkend en ervaren.

Al deze facetten samenvattend, de verzuiling doorbrekend en met een open oog voor de culturele ontplooiingen welke binnen ons bereik liggen, zijn wij bereid dit alles in een regering te bevorderen, of wel ons daarbuiten krachtig te verzetten tegen machtscombinaties, welke door hun aard gedreven zullen worden deze ontwikkeling te verhinderen. Als een duidelijk bolwerk staat de Partij van de Arbeid in de Nederlandse politieke verhoudingen. Zij laat geen twijfel omtrent haar politiek van de dag, noch omtrent de daarboven uitgaande politieke principes, welke haar beheersen, nu als straks.

Het Nederlandse volk zal zich in toenemende mate moeten vertrouwd maken met de gedachte, dat het zich zal hebben uit te spreken of het déze weg, déze toekomstmogelijkheid begeert, dan wel de krachten van het verleden kansen wil laten. Ik doe een dringend beroep op de progressieve krachten in andere partijen om te ijveren voor een concreet regeringsprogram, dat de samenwerking van hun partij met de Partij van de Arbeid

mogelijk maakt.

Ik heb in mijn rede getracht antwoord te geven op de vraag, die gij uiteraard de laatste maanden vele malen hebt gesteld: Waar staan wij? Wat zijn de stromingen en onderstromingen in het Nederlandse politieke leven? Wat zijn de mogelijkheden voor de toekomst? Hoe staan de kansen van het democratisch-socialisme sinds de recente politieke ontwikkeling is ingeleid?

Ik heb naar de mate mijner krachten getracht U de motieven te schilderen, die de fractie bij het bepalen van het politieke beleid hebben bewogen en verder zullen bewegen. Ik heb getracht licht te werpen op een aantal facetten van de huidige politieke en parlementaire problematiek in Nederland.

In dat licht gezien krijgt de vergroting van de invloed van onze Partij bij de verkiezingen van 1956 een bijzondere betekenis.

Partijgenoten, bestuurders van afdelingen en gij afgevaardigden, die straks in uw huishoudelijke vergadering verslag zult moeten uitbrengen van het verhandelde op dit congres — deze positie legt op onze Partij, en op elk onzer een zeer zware verantwoordelijkheid. Zij komt hierop neer, dat het partijbelang, dat uitbreiding van zijn aanhangt vraagt, samenvalt met het volksbelang!

Wij hebben op dit congres afscheid genomen van Koos Vorrink als voorzitter; Koos, die voor het ontstaan en de doorwerking van de doorbraakpartij zichzelf heeft opgebruikt. Een nieuwe, een jonge voorzitter, is gekomen. Onder zijn leiding zal het organisatorisch getimmerte van de Partij moeten worden verstevigd en worden uitgebreid. Laten wij uiteengaan met de vaste wil, de moeilijke, de veeleisende strijd, die ons opgedrongen wordt, terwille van het welzijn van onze samenleving, te volbrengen op een wijze, die door niemand binnen noch buiten onze grenzen misverstaan kan worden.

[missing] spreekt hij dank uit aan al degenen die bijgedragen hebben tot het welslagen van het Congres. Het Congres was er een dat getuigt van de kracht en de vooruitgang van de Partij. Het was een Congres van beslissingen, maar ook van bijzondere momenten van menselijke ontroering. Het was het Congres van een politieke partij, die de sociale achterstand, die er nationaal en internationaal nog is, niet vergeet, een partij, die economische planmatigheid verder ontwikkelt en de culturele spanningen verstaat en het program daarvoor ontwerpt. Een Congres, van waaruit wij in ledental, in activiteit en volksinvloed, in democratische bewustwording en in socialistisch besef rijker naar huis

kunnen gaan met nieuw gewonnen inzicht, groter verbondenheid en met nieuwe moed.

Als teken van de sluiting van dit Congres geeft de Voorzitter de hamer over aan de nieuwe Voorzitter, pg. Vermeer.